

РЕЦЕНЗИЯ

За дисертационния труд на **Йордан Петров Детев** на тема **„Виртуална публичност и делиберативна демокрация“** за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ по професионално направление 2.3 – Философия (Философия на културата) към катедра „Философия“ в СУ „Св. Климент Охридски“

Рецензент: **чл.-кор. проф.д.ф.н. Васил Проданов**

Йордан Детев е човек с голям жизнен опит в сферата на музикалното изкуство, заемал е различни длъжности в различни периоди, издател и редактор на електронното списание „Виртуална култура“, с квалификация и опит в компютърното композиране, компютърната музика, музикалния анализ. Носител е на множество международни музикални награди. Този негов жизнен опит и биография намират отражение и в написаното от него.

Дисертационният труд „Виртуална публичност и делиберативна демокрация“, състоящ се от три глави, увод и заключение, в обем от 176 нестарнатни с единична разрядка страници, заедно с библиография от около 120 заглавия, почти изцяло на английски, се занимава със съвсем нова и слабо изследвана у нас проблематика. Като стандартни страници вероятно обемът му е над 200. По темата за делиберативната демокрация има публикувани няколко работи у нас, но анализът който се прави чрез взаимовръзката с виртуалната публичност по този начин е нещо ново.

Известно е, че всеки етап на развитие на комуникационните технологии в историята води след себе си до качествен скок във формиране на публичната сфера. Точно на такъв качествен скок сме свидетели през последните десетилетия, ускоряващ се днес и водещ до съвсем нови феномени, чието изучаване е на гребена на научните изследвания. Философските анализи в това отношение почти липсват. Затова и още в началото бих оценил дисертацията като опит да се навлезе и чрез философските катедри у нас днес в тази съвсем нова област и да се анализират промените, извършващи се в нея. Ще отбележа, че всъщност самата поява на философията става чрез разгръщането на първите форми на публична сфера в античния свят – агората и пазарът, които стават мястото на което се прави опит за рационален диалог между Сократ, неговите ученици и атинските граждани. Затова и катедра „Философия“ към СУ заслужава поздравления за ориентиране на своя докторант към една тема, която трябва да ни покаже какво става с класическата сократическа философска дискуссия 25 века по-късно в една радикално променена публична сфера, в която тя може да се реализира.

Известна е класическата и много дискутирана работа на Юрген Хабермас, в която той се опитва да открие нормите и процедурите, чрез които да се стигне до публично съгласие в една рационална комуникация в рамките на анализ на феномена публична сфера. Опирайки се на философски идеи за развитието на публичната сфера и реализация на рационална комуникация чрез нея, разработени от Юрген Хабермас, Йордан Детев се опитва да намери решения на този проблем във връзка с възхода на една нова публична сфера, различна от досегашните – виртуалната. Той си поставя за цел да анализира основните ѝ характеристики, участниците в нея, проблемите, различаващи я от традиционната сфера

В първа глава дисертантът прави необходимия за анализа му общ преглед на теорията за делиберативната демокрация от нейното възникване в началото на 80-те години на XX век до наши дни. Показва добре нейните характеристики, свързани с обсъждане на всеки проблем от всички засегнати страни, даване предимство на подобря аргумент, без каквато и да е принуда, просто като се използва отворената мрежа от комуникационни потоци за формиране на убеждения у гражданите по обществено значими проблеми.

От тук нататък идеята за делиберативна демокрация му е необходима при опита тя да бъде реализирана в едно ново пространство, различно от досегашното пространство на действие на пряка и представителна демокрация. Това пространство е на виртуалната публичност. Принос на автора е разработката на характеристиките на този тип публичност, променящ хабермасовата публична сфера в нещо ново, представляващо синтез между виртуална и традиционна публичност.

След това той успешно търси решения на въпроса как виртуалната публична сфера да се рационализира, да получи нова характеристика, която той нарича публичен разум. Тези решения той открива с помощта на делиберативната демокрация. За да стане това са необходими определени правила, които обаче във виртуалната сфера не са достатъчно развити. Интересен и не срещан досега от мене, е опитът му да се опре в търсене на регулиране на виртуалната публичност на кантовата идея, че политиката и моралът са опосредствани от публичността. Оптимистичните очаквания на Йордан Детев са общественото мнение във виртуалната публична сфера да се формира като публичен разум, способен да показва на политическите елити какво би направило гражданското общество в определени случаи, поради което те и да се съобразяват с него.

В този контекст той въвежда и понятието за легитимност на публичната сфера от гледна точка на спазването на определени правила в публичната комуникация, които да са гаранции, че тя няма да бъде манипулация, а рационална дискусия. Легитимността той открива като реализирана по два начина. Единият е процедурно, чрез налагане на норми, резултат на публична делиберация и одобряване от всички, участващи в нея. Другият той нарича субстантивен чрез трансформиране на убеждения и мнения в полза на по-добрия аргумент, свързан с обръщането към определени общочовешки цели.

Много добър е анализът, осъществен от Детев на извращенията с публичната комуникация в интернет, на факторите, които я пораждат и на проявленията ѝ. Формулира идеята за така нар. „врагове с мрежов билет“, възпрепятстващи рационалната дискусия, както и на начините, чрез които да се противодейства. Разграничава сред тях спамъри, скемъри, тролове, хеклъри, хакери, плагиати, занимаващи се с фейк, свързани с различни препятствия за нормален диалог и предлага различни инструменти за преодоляване на манипулациите. Тези инструменти са както технологични, свързани с определени алгоритми, но те предполагат и определени процедури, заради които за него е важна и делиберативната демокрация.

Във **вторя глава** дисертантът се занимава с особеностите е-демократията, която е предпоставка за развитието на делиберативната демокрация. При нея интернет се превръща в първи източник и пространство за търсене на информация, справки, запознаване с публикации, заемане на позиция веднага по всеки въпрос, получаване на обратна връзка, участие във обсъждане. Това, което е силното в дисертацията е, че тя подробно анализира тенденцията, при която формалната свобода на словото в интернет и особено в социалните мрежи се превръща в своята противоположност, в инструмент за манипулация. За да потърси отговор какво да се прави, се опира на идеята за делиберативната демокрация и тезата му е, че тя може да разреши проблемите, свързани с възхода на манипулациите в интернет.

За да очертая най-важният принос на дисертанта бих направил една аналогия с това, което върши такъв класически философ като Платон. Известно е, че експериментът е нещо, което рядко се свързва с философията, независимо че философите от времето на неуспешния опит на Платон да реализира своята идеална държава до днешни версии на така нар. мислен експеримент е свързана и с този проблем. В този дисертационен труд ние откриваме опит за приложение на съответните идеи не в традиционната реалност, както прави това Платон, а във виртуалната, където това изглежда много по-лесно. Но и във виртуалната реалност това, към което се

стреми той е да създаде публична реалност, в която доминира рационалността и рационалното мислене, така както в идеалната държава на Платон това трябва да прави мъдростта на философите. Това Детев прави в **трета глава** на дисертацията, посветена на делиберативния форум Мегдан, който би могъл да бъде интерпретиран като своеобразно място на високата рационалност на мъдреците философи, за което мечтае Платон. Тя е най-интересна и приносна част на неговото изследване. В нея той предлага формула и технологии за комуникативна рационалност във виртуалното пространство, което да бъде превърнато в своеобразна философска агора, като се намери начин да се защити то от манипулациите, характерни за интернет. Опира се тезата, че основен инструмент за борба с опасностите за рационалната дискусия в интернет, с манипулациите е съответното образование на хората в областта на виртуалната публичност. Той вижда като възможност за реализация на тази теза преди всичко създаването на съответни делиберативни платформи като територия за споделяне и дискусии, обучение, независима проверка на едно или друго съдържание, обучение. В това отношение той се опира на вече натрупван опит - по данните, които дава през последните години са се появили такива платформи в 50 държави от всички континенти и има 113 активни групи.

За първи път в една философска дисертация виждаме опит да се търси потвърждение на нейните идеи чрез създаване на съответен експеримент. За тази цел авторът е създал в интернет своя платформа, представена като Делиберативен форум „Мегдан“, стимулираща нов тип социално мислене, рационални съждения и публично посочване на общото благо. Тя е част от неговата дисертация. На нея се предоставят обособени автономни зони, в които участниците обсъждат предварително заявена и разписана, с име и антонация, тема за делиберативни дискусии. Тя е съчетана с образователен модул, който да обучава кадри *„способни да помогнат за трансформацията на „коментарията“ (новата социална класа във Фейсбук) във формация с обществено ориентирано мислене, поведение и действие, в която пулсира публичен разум и комуникативна власт за въздействие върху политическите сили и техните текущи управления.“*

В дисертацията виждаме подробно представени основните характеристики и начинът на работа на платформата, на участие в дискусията, модерирването на дискусията. За тази цел той въвежда идеята за посредника, който налага не идеи, а процедури, чрез които да се стигне до истината. Бих казал, че посредникът е своеобразен Сократ, който насочва въпросите така, че в крайна сметка да се стигне до

рационалния отговор. Той е дал възможност за такива дискусии на живо и възможност те да се записват автоматично. Подробно описва в дисертацията си разработената от него технология на работа на платформата, в която по всеки въпрос се разграничават алтернативни тези „за“ и „против“ и по тях върви дискусия, от която трябва в крайна сметка да се стигне до обща позиция. Като ползва опитът на Уикипедията се опитва да намери процедури за разграничаване на субективните мнения от аргументациите. Предимство се дава на по-добрия аргумент. Може да се съгласим с авторската самооценка в края неговата дисертация, че в нея се е опитал да постави основите на една своеобразна виртуална философия – приложение на философските концепции за рационалния диалог към виртуалната сфера.

Дисертантът има три публикации по темата на дисертацията, публикувани в интернет сайта за академични публикации www.academia.edu. Има още три работи, публикувани на неговата платформа Мегдан.

Именно защото дисертацията разработва нови проблеми и има приносна роля в това отношение към нея могат да бъдат поставени и редица въпроси. Известно е, че Хабермасовата теория за публичната сфера и комуникативната рационалност е критикувана от Фуко, Фрейзер, Коен и редица други автори, че е твърде утопична и идеалистична, че пренебрегва ролята на конфликтите, споровете, изключването на хора и групи в историческото конституиране на публичната сфера. Публичната сфера, която стои в основата на разсъжденията на Хабермас е типичната централизирана публична сфера на масовите комуникации от втората индустриална революция. Подобни въпроси възникват обаче с не по-малка сила и когато идеята на Хабермас се приложи към търсенето на рационалност и реализация на делиберативна демокрация във виртуалната публична сфера, реализирана от дигиталните комуникации на третата и четвърта индустриална революция. Хората във виртуалната публична сфера са представени от автора в дисертацията като рационални участници в дискусия, чрез която в крайна сметка рационално чрез съответните процедури и посредник се стига до единно мнение.

Известно е обаче, че в постпозитивистката философия на науката, която доминира през последните десетилетия рационална дискусия е възможна в рамките на определена парадигма, но не и между парадигми, защото между тях няма приемственост, няма съчетание на елементи, те са несъвместими една с друга. Тогава възниква въпросът доколко и в какви граници е възможна рационалната дискусия във виртуалната публична сфера между представители на радикално различни парадигми, особено ако

те са в социалните науки, където можем да имаме различни идеологии и различни интереси. Дали би се постигнала рационална дискусия между Карл Маркс и Айн Ранд, Милтън Фридман и Джон Кейнс или техни привърженици, които биха се включили в нея в днешната виртуална публична сфера? Дали такава дискусия може да доведе до единното рационално мнение, каквото се очаква от автора?

Самият автор признава още в увода следното: „Като цяло, сегашната обстановка е неблагоприятна за отглеждане на публичен (обществен) разум.“ (с. 8), но е склонен да търси обяснение на тази обстановка в особеностите на интернет форумите. Но проблемът не е ли извън интернет и виртуалното пространство? Доколко успешна е такава комуникация за по-големи форуми, при неексперти и за хора от различни парадигми? Не абсолютизира ли идеята за комуникативната рационалност на Хабермас, която дори за Хабермас днес изглежда като че ли утопична. Защо тогава са във възход демагогията, средновековни суеверия, ислямски фундаментализъм, насилие и пр., които днес са даже по-разпространени от времената, когато Хабермас пише своята класическа работа за публичната сфера?

Известно е, че появата на различни форми на демокрация става при наличието на определени социално-икономическите отношения. Съвременната либерална представителна демокрация се появява през XIX век, минава различни етапи и именно през последните години, когато започна възходът на дигиталните технологии и виртуалното публично пространство се засилиха опасенията, песимизмът, критиките, че тя е в криза. И в САЩ и в България например доверието към такава основна институция като парламента е едва около 10 %, и там и у нас по-голямата част от гражданите смятат политиците за корумпирани. Може ли при това положение е-демокрацията и колаборативната демокрация да решат проблемите, с които се сблъсква либералната демокрация в реалността? Възможна ли е делиберативна демокрация, просто защото има съответните инструменти или са нужни някакви социално-икономически предпоставки, примерно решаване на проблема с гигантското неравенство днес? Има ли някакви външни, обективни условия, причина за това, че интернет води не до рационална дискусия, а до епоха на постистината и глобални джихадистки мрежи? Защо навсякъде се говори, включително от корифеи на либералната демокрация като Франсис Фукуяма, че тя е в тежка криза и недоверието към политиците е по-голямо от всякога откакто съществуват изследвания в това отношение. Доверието към френския президент Оланд се е сринало до 4-5 % в края на мандата му. Доверието към американския президент Тръмп в края на първите му сто

дни откакто започна работа е по-ниско от доверието към всеки друг американски президент, откакто се мери този показател. Защо днес, когато в света има повече учени от всякога в историята, които би трябвало да го правят по-рационален от всякога в историята, в САЩ се говори за антинаучна вълна, а победата на Тръмп и Брекзитът се разглеждат като неосновани на рационални аргументи? Нещо повече, изтъква се, че в тези условия интернет води до криза на експертите и експертното знание, рухването на авторитетите? Преди две години екип от учени на Принстънския университет публикува доклад от голямо изследване със заключение, че САЩ са олигархия? Как това се свързва с електронната демокрация? И би ли могла делиберативната демокрация да бъде изход при тази ситуация?

Веднага трябва да добавя, че тези въпроси не омаломажават, а са израз на високата значимост на засегнатите проблеми и търсените решения в дисертационния труд, който заслужава висока оценка. Те задават рамката, в която той реализира своите изследователски усилия, поради което те заслужават и съответното признание. Самият автор вероятно има усет за ограниченията в реалния свят в това отношение, поради което на едно място в своята дисертация отбелязва, че делиберативната демокрация с него е съвместима с досегашните представителна и пряка демокрация само в съвсем тесни граници.

Авторефератът към дисертационния труд отговаря на условията за коректно представяне на съдържанието на дисертационния труд.

Приносите са добре формулирани и съответстват на действителните.

В заключение искам да изтъкна, че оценявам високо направеното в дисертационния труд на Йордан Петров Детев. Той се опитва да търси философски отговори и да осмисли една съвсем нова проблематика. Прави това не само с традиционни философски аргументи, но и чрез нещо необичайно за докторантите у нас – чрез съответен експеримент. С пълна убеденост подкрепям присъждането на образователната и научна степен доктор в професионалното направление „Философия“ (Философия на културата) на Йордан Петров Детев и го поздравявам за направеното от него.

28 април 2017 г.

София

Чл.-кор. проф.д.ф.н. Васил Проданов